

Аннотация

Савенко Д. Л. Принципы верховенства права и законности: понятие и соотношение. — Статья.

В статье рассматривается понятие и содержание принципа верховенства права и принципа законности. Особое внимание уделяется проблеме их соотношений.

Ключевые слова: принцип верховенства права и принцип законности, закон, право.

Анотація

Савенко Д. Л. Принципи верховенства права та законності: поняття та співвідношення. — Стаття.

У статті розглядається поняття та зміст принципу верховенства права і принципу законності. Особлива увага приділяється проблемі їх співвідношення.

Ключові слова: принцип верховенства права та принцип законності, закон, право.

Summary

Savenko D. L. The principle of rule of law and the principle of legality: concept and correlation. — Article.

This article discusses the concept and the content of the principle of rule of law and the principle of legality. The special attention is paid to the problem of their relations.

Keywords: principle of law and the principle of legality, act, law, right.

УДК 343.2/7(73)

Є. Ю. Полянський

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА США

В кримінально-правовій науці України й досі триває пошук оптимальних рішень, які надади би можливість вивести національне кримінальне право на рівень найвищої досконалості. Не є секретом той факт, що найбільш цікавими є приклади апробованих рішень, тобто втілених в законодавстві інших держав. Аналітичне дослідження функціонування тих чи інших інститутів, в тому числі кримінального права в теорії, законодавстві та правозастосовній практиці закордонних держав надає широкі можливості: по-перше, запобігти негативним проявам від новацій та, по-друге, найліпшим чином застосувати лише найкращі набутки закордонної юридичної думки.

На наш погляд, такий підхід до дослідження іноземного кримінального законодавства є оптимальним. Слід визначити й те, що доктрина вітчизняного кримінального права є досить сталою та завершеною, тому спроби деяких фахівців підірвати її основи революційними пропозиціями слід вважати популістськими. А порівняльне чи аналітичне дослідження закордонного законодавства є актуальним з огляду й на те, що може підтверджувати правильність саме тих концепцій, які складають основи вітчизняного кримінального права, тобто доводити зворотне в питанні необхідності його змінення в той чи іншій частині.

Так кримінальне право США являє собою продукт кардинально інших теоретичних засад, в цілому типових для країн так званого «загального права». Правова система США є похідною від англійського права, але кардинально модифікованого протягом останніх чотирьох століть.

Автономний розвиток американської правової системи та її принципово інше походження визначають принципову відмінність із українським правом, зокрема кримінальним. На наш погляд, дослідження теоретичних засад є тим більш значимим, чим більш відрізняються ці засади одна від одної. Тобто актуальність визначення переваг та недоліків кримінального права США не викликає розумних сумнівів, а результати такої роботи матимуть вагомий теоретичний набуток.

Слід зазначити, що поставленим питанням вже зацікавилася певна кількість науковців як в Україні, так і в Російській Федерації. Так вітчизняний науковець А. В. Савченко захистив докторську дисертацію, присвячену порівняльному аналізу федерального кримінального законодавства США та кримінального законодавства України. Ще більш фундаментальні роботи належать російським науковцям Г. А. Єсакову та І. Д. Козочкину, які дослідили теоретичні основи американського кримінального права.

Але названі роботи не надають повних відповідей на більшість запитань, які логічно виникають при оцінюванні американських кримінально-правових інститутів. Звичайно, таке оцінювання є умовним, а його результати не можуть не бути дискусійними, проте саме вони, на наш погляд, і є тим підсумком комплексного дослідження американського права з позицій його «якості».

Звертаючись безпосередньо до кримінального права США, треба першочергово зауважити на такому. По-перше, федералізм Сполучених Штатів обумовлює наявність дворівневої правової системи, яка включає в себе федеральне законодавство та законодавство штатів. Загалом п'ятдесят американських штатів, а також Округ Колумбія та загальнодержавний федеральний округ створюють, як мінімум, п'ятдесят дві окремі та незалежні системи законодавства, в тому числі і кримінального.

Перша глобальна проблема американського права висвітлюється вже на цьому етапі. Так підслідність кримінальних справ поліції штату чи Федеральному бюро розслідувань визначає застосування або законодавства штату, або федерального кримінального законодавства. А самі правила визначення підслідності є надто загальними, та в конкретних життєвих ситуаціях підслідність може залежати від випадкових фактів, наприклад, чи був потерпілий посадовцем, або ж хто виїхав на місце вчинення злочину — поліція штату або ж представники ФБР. В результаті відповідальність за скоєний злочин може суттєво відрізнятися, так як рисою кримінальних кодексів штатів є незбалансованість у ступені караності аналогічних злочинів, не кажучи вже про припустимість застосування смертної кари.

Спроба уніфікувати кримінальне законодавство штатів та федеральне законодавство в 1962 році за допомогою видання Модельного кримінального кодексу США, на жаль, в більшій мірі провалилася, ніж досягла успіху. Концепту-

альний проект-примірник сучасного кодексу — саме така роль відводилася авторами для Модельного кримінального кодексу, підготовленого Американським інститутом права. Певна частина штатів протягом наступних років прийняла нові кримінальні кодекси, взявши за основу Модельний КК. Переважна ж частина штатів так і залишилася зі старими кодексами, які являли собою збірники законодавства, систематизовані методом консолідації без якого-небудь чіткого структурування. Така ж сама проблема збереглася й в федеральному законодавстві, яке залишається безсистемним та розрізненим.

Таким чином постає перша проблема кримінального права США, яку з усією відповідальністю можна назвати принциповою: безсистемність кримінального законодавства в переважній більшості юрисдикцій, що призводить до значних труднощів в його застосуванні. На наш погляд, абсолютно виваженою є позиція провідного американського науковця П. Робінсона, який доводить, що американське право не здатне впоратися із першочерговою функцією — регулятивною [1, 3]. В цьому контексті слід продовжити, що законодавство, яке не відповідає певним вимогам, не здатне донести до широких кіл громадськості сутність кримінально-правових заборон. В результаті знання права є прерогативою касти юристів, майже як в Древньому Римі, де до певного періоду часу доступ до правових формул мали лише жреці. Таким чином, правосвідомість населення знаходиться на найнижчому рівні в результаті надзвичайно низької юридичної обізнаності. Але постає логічне запитання, як можна вимагати від особи виконання нормативних приписів, якщо вона об'єктивно не може знати їхній зміст? Тим більше, що протиправність та караність злочинів далеко не завжди регламентується кодифікованим кримінальним законодавством, оскільки вона також може встановлюватися в іншому галузевому законодавстві (наприклад, земельному) в його окремих нормах. Не меншою проблемою є злочини, передбачені загальним правом, тобто судовими прецедентами. Англійська спадщина американського права призвела до того, що суди встановлювали злочинність діянь також і в постфактум їхнього вчинення, також прецедентне право регламентує й певні особливості відповідальності за ти чи інші злочини, наприклад скрізь призму факторів, визнаних такими, що обтяжують відповідальність та ін. Цілком зрозумілим є факт недосяжності знання кримінального законодавства з боку населення з усіма похідними від цього наслідками.

Не менш цікавою проблемою з позицій вітчизняної кримінально-правової доктрини та взагалі *naturalis ratio* є можливість повторного притягнення до відповідальності за вчинений злочин в іншому штаті, або ж за федеральним законодавством. Наприклад, така ситуація може мати місце, коли скоєний злочин підпадає під юрисдикцію двох штатів одночасно і особу було засуджено чи звільнено від відповідальності в одному з них. В такому разі цей факт не є перешкодою для притягнення до відповідальності в іншому з цих штатів. Насправді, така концепція відповідальності не може бути визнана раціональною з позицій сучасних уявлень про суспільні цінності та державні гарантії прав людини. На наш погляд, федералізм США в деяких своїх проявах є надмірним, оскільки в наведеному випадку, з юридичної точки зору, юрисдикція штатів

скоріше є подібною до юрисдикції суверенних держав, ніж адміністративних суб'єктів однієї держави.

Іншим проблемним аспектом американського кримінального права з позицій вітчизняної доктрини можна вважати злочини із суворою відповідальністю, тобто такі, в складі яких наявність вини не має юридичного значення. Як правило, немає необхідності у встановленні вини особи у разі вчинення дрібних злочинів (так званих проступків чи порушень), але об'єктивне ставлення у вину можливе й по звинуваченням у вчиненні серйозних злочинів проти особи.

Практика ігнорування суб'єктивного ставлення особи до своєї злочинної поведінки почала розповсюджуватися в американському кримінальному праві з 60-х років XIX століття. Слід зазначити, що доктрина суворої відповідальності також була успадкована від англійського права, де вже була практика засудження за умов відсутності вини, або ж умисної вини у вчиненні злочинної поведінки чи завданні шкоди. Так в 1859 році по справі *Iowa vs Ruhl* [2, 18] був винесений вирок по обвинуваченню у розбещенні неповнолітньої. Обвинувачений стверджував, що не мав гадки про реальний вік потерпілої, оскільки вона з цього приводу нічого на повідомила, а зовнішньо вона сприймалася дорослою, з огляду на що звинувачений не припустив можливість вчинення протиправних дій зі свого боку. Проте суд проігнорував доводи обвинуваченого, наголосивши на тому, що моральні потреби суспільства мають більшу значущість, ніж усвідомлення однією особою того чи іншого факту. З огляду на це, суд відмовився прийняти до уваги ставлення обвинуваченого до своїх дій та засудив його лише на підставі факту вчинення злочину. На підставі вироку суду по цій справі були постановлені й інші аналогічні вирокі, які в результаті сформували загальний підхід до злочинів із суворою відповідальністю. З позицій правозастосовної практики вина мала юридичне значення лише у тих випадках, коли це було безпосередньо передбачено статутним правом. В інших ситуаціях діяла презумпція суворої відповідальності.

Американські науковці загалом не вважають сувору відповідальність слабким місцем кримінального права, а скоріше сприймають її як нормальне явище, що має свої позитивні та негативні риси. Проте слід зазначити, що елементи об'єктивного ставлення у вину притаманні й кримінальному правозастосуванню в Україні, незважаючи на безумовне панування психологічної теорії вини у вітчизняній кримінально-правовій доктрині. Елементи об'єктивного ставлення у вину мають свої прояви в тих випадках, коли встановлення психологічного відношення злочинця до своїх дій не може бути визначене. Можна дійти висновку, що сувору відповідальність в американському кримінальному праві й покликана спростити застосування закону у випадках неможливості доведення очевидної вини злочинця. Таким чином інтереси суспільства ставляться над правами особи, яка вчинила злочин, така «жертва» вважається американською кримінально-правовою доктриною цілком прийнятною. Але питання поширення «суворої відповідальності» на значне коло злочинів залишається відкритим, а відповіді на нього — неоднозначними.

Неоднозначної оцінки заслуговують доктринальні засади співучасті в американському кримінальному праві. Так до сьогодні в законодавстві збереглася архаїчна градація співучасників на основних та другорядних, а також співучасників до факту вчинення злочину та співучасників після даного факту. Перш за все це зумовлює відповідальність осіб, причетних до вчинення злочину (наприклад, особи, яка приховала знаряддя злочину, тіло жертви та ін.) в якості співучасника, в той час як з позицій розумного глузду злочин вже був закінчений (цілком зрозуміло, що брати участь у заздалегідь закінченому злочині неможливо).

Також викликає сумніви й акцесорна природа самої співучасті, яка все так же чітко виражена в американській правозастосовній практиці (в цьому аспекті можна не погодитися з Г. Єсаковим в тій частині, що доктринальні основи співучасті все більше відходять від акцесорної теорії [3, 680]). Так можна навести приклад із судової практики, який свідчить саме про виражену акцесорну природу співучасті та взагалі парадокси законодавства. В літературі наводиться справа П. МакЛемора, який у співучасті з іншим неповнолітнім вчинив квартирну крадіжку, але при цьому його співучасник вбив мешканця оселі, оскільки той випадково опинився вдома. МакЛемор навіть не був присутнім у приміщенні в момент вчинення вбивства. В результаті його співучасник уклав угоду з обвинуваченням та визнав свою вину у вбивстві другого ступеня, отримавши покарання у виді позбавлення волі на строк від тридцяти до шістдесяти років. МакЛемор своєї вини у вбивстві не визнав і був засуджений за вбивство першого ступеня до довічного позбавлення волі без права помилування [4, 27].

Таким чином, особа, невинувата у вбивстві, отримала значно суворіше покарання, ніж сам вбивця. На наш погляд, відповідна судова практика ніяк не співвідноситься із *naturalis ratio*, а законодавство, що припускає можливість прийняття суддями таких рішень, не відповідає ніяким стандартам справедливості та сучасним суспільним цінностям.

Звичайно, не всі інститути кримінального права США відрізняються «проблемністю» та заслуговують на критику. Деякі здобутки американського права є достатньо цікавими, хоч також є неоднозначними. Так доктрина призначення покарань, на наш погляд, є однією із найбільш розроблених в американській правовій науці. Натомість юридична думка в Україні й досі вважає процес призначення кримінального покарання суто технічним і фактично — лише стадією кримінального процесу. В той самий час науковці США довели, що саме від цієї частини провадження залежить якість кримінального покарання, яке у фіналі отримає засуджений.

Проте плюралізм підходів до призначення покарання в кримінально-правовій науці США, а точніше — реалізація протилежних підходів в законодавстві різних штатів створюють певну проблему, яка підігріває нескінченну дискусію з цього приводу. Характерним є й те, що американська правова спільнота страждає від нескінченного переосмислення сутності кримінально-правового призначення покарань. Протягом минулого століття філософія застосування санкцій змінювалась декілька разів: спочатку від концепції недетермінова-

ного призначення покарань, коли фактична тривалість ув'язнення залежала від суто оціночних понять про ступінь виправлення засудженого у пенітенціарних установах, далі — перехід до поміркованого застосування судової дискреції та нарешті — епоха жорсткої формалізації, яка була забезпечена створенням Федеральної комісії з призначення кримінальних покарань та виданням нею спеціалізованих актів (інструкцій) в цій сфері. Але на цьому генезис федеральної системи призначення покарань не закінчився: в решті-решт позастанутні обмеження судової дискреції були визнані Верховним Судом США неконституційними.

Так, прецеденти, що впливають зі справ *Blakely v. Washington* [5] і *United States v. Booker* [6], змінили статус Інструкцій з призначення покарань з обов'язкового до застосування на консультативний. Верховний Суд США пішов проти політичної волі Конгресу і відновив право суддів на використання *naturalis ratio* при визначенні покарання. Особливістю доктрини призначення кримінальних покарань в США є неможливість досягнення компромісу між прибічниками та опонентами жорсткої формалізації санкцій. Думки науковців, практиків та політиків розділилися навпіл, і таке відсоткове співвідношення залишається стабільним. Це заводить процес вирішення суперечки у глухий кут, заважаючи компромісному розв'язанню проблеми. Таким чином еволюційні (а інколи й революційні) зміни в законодавстві про застосування кримінальних санкцій ще тривають та триватимуть.

В теорії кримінального права США та законодавстві цієї країни існують певні проблемні аспекти, які з точки зору вітчизняної кримінально-правової доктрини є або неприйнятними, або ж нераціональними. В той самий час не слід підходити до цього питання з одного боку, оскільки істина не може бути абсолютною, саме тому й вітчизняна юридична доктрина не може претендувати на істинність.

Порівняльний аналіз та виваження усіх «за» та «проти» сприяють конвергенції правових систем та їхньому взаємному розвитку. Не тільки сучасна українська наука знаходиться в процесі творчого пошуку, американські фахівці також вже перейняли чимало принципів та інститутів, характерних романо-германській правовій традиції. Так, зокрема, це пандектна система кодифікованих актів, яка була визнана з позицій юридичної техніки значно досконалішою, ніж інституційна система. Деякі автори також відмовляються від традиційної англо-американської структури складу злочину (*Actus reus* та *mens rea*) на користь об'єктивних та суб'єктивних ознак та ін. В цілому ж американські автори погоджуються з наявністю концептуальних проблем у кримінальному праві США, складність приховується лише в пошуку правильних відповідей на поставлені запитання.

Література

1. Robinson P. The five worst (and five best) American criminal codes / P. Robinson, M. Cahill // *Northwestern university law review*. — 2000. — Vol. 95.
2. Leonard G. Towards a legal history of American criminal theory [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=348920.

3. Есаков Г. А. Англо-американское уголовное право: эволюция и современное состояние / Г. А. Есаков. — М., 2007. — 734 с.
4. Snyder H. Juvenile Offenders and Victims: 2006 National Report / H. Snyder, M. Sickmund. — Washington, D.C. : Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 2006.
5. Blakely v. Washkngton 542 U.S. 296 (2004) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://supreme.justia.com/us/542/296/case.html>.
6. United States v. Booker 543 U.S. 220 (2005) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://openjurist.org/543/us/220/united-states-v-booker>.

Анотація

Полянський О. Ю. Проблемні питання сучасної концепції кримінального права США. — Стаття.

В даній статті автор звертається до специфічних рис кримінально-правових інститутів США, які не узгоджуються з уявленнями, виробленими вітчизняною доктриною кримінального права. Позначені основні проблеми як концептуального, так і прикладного характеру, наведені міркування про можливість і доцільність усунення таких недоліків.

Ключові слова: кримінальне право США; кримінально-правова доктрина, кримінально-правові інститути, кримінальна відповідальність за законодавством США.

Аннотация

Полянский Е. Ю. Проблемные вопросы современной концепции уголовного права США. — Статья.

В данной статье автор обращается к специфическим чертам уголовно-правовых институтов США, которые не увязываются с представлениями, выработанными отечественной доктриной уголовного права. Обозначены основные проблемы как концептуального, так и прикладного характера, приведены размышления о возможности и целесообразности устранения таких недостатков.

Ключевые слова: уголовное право США; уголовно-правовая доктрина; уголовно-правовые институты; уголовная ответственность по законодательству США.

Summary

Polyansky E. Actual issues for modern concept of U.S. criminal law. — Article.

The author applies to specific features of legal institutions in USA, that contradict existing notions, developed by Ukrainian domestic criminal law doctrines. Theoretical and practical actual issues are pointed out. Reflections about possibility and necessity of improvements are given above.

Keywords: U.S. criminal law; criminal legal doctrines; criminal liability under U.S. law.

УДК 347.79

Ю. В. Сергеев

ПРАВОВИЙ СТАТУС МОРСЬКИХ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день в Україні гостро постало питання дотримання та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів моряків. На жаль, більшість із них не спроможні працевлаштуватися на судна під українським прапором та вимушені укладати трудові договори з іноземними судовласниками, чим дана проблема ускладнюється ще більше. Об'єднання українських моряків у професійні спілки стало дієвим важелем у представництві, захисті,

© Ю. В. Сергеев, 2011